

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
– ОГРАНАК У НИШУ
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЦЕНТАР ЗА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД САМУ И
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
СОЦИЈАЛНИ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ СТАНОВНИШТВА
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

– с посебним освртом на положај остарелих

Приредио и предговор написао
др Љубиша Митровић,
професор емеритус

Ниш,
2016.

Српска академија наука и уметности – Огранак у Нишу
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу
СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ, књига 6
СОЦИЈАЛНИ И ЗДРАВСТВЕНИ ПРОБЛЕМИ СТАНОВНИШТВА
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ – с посебним освртом на положај остарелих

Приредио: др Љубиша Митровић, професор емеритус

Програмски одбор Научног симпозијума:

Академик [Владисав Стефановић], председник,
управник Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу
Академик Љубиша Ракић, потпредседник САНУ
Академик Драган Шкорић, САНУ, председник Одбора за проучавање села, Београд
Академик Драгослав Маринковић, САНУ, почасни председник Националног
комитета за биоетику

Проф. др Драган Жунић, редовни професор Универзитета у Нишу, заменик
управника Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу

Проф. др Љубиша Митровић, професор емеритус Универзитета у Нишу

Др Мирјана Рашевић, директор Института друштвених наука, Београд

Проф. др Драгана Захаријевић, редовни професор Универзитета у Нишу, управник
Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Проф. др Драгољуб Ђорђевић, редовни професор Универзитета у Нишу

Проф. др Ђура Стевановић, директор Завода за проучавање села, Београд

Проф. др Петар Голубовић, редовни професор Универзитета у Нишу, у пензији

Др Сузана Марковић, доцент Универзитета у Нишу

Рецензенти:

Дописни члан САНУ Милорад Митковић

Проф. др Оливера Живковић

Проф. др Драгана Стјепановић Захаријевић

Секретар Одбора: Светлана Станојевић, секретар у Центру

Издавач:

Српска академија наука и уметности – Огранак у Нишу
Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет Ниш
Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу

За издавача:

Академик Нинослав Д. Стојадиновић

Проф. др Наталија Јовановић

Академик Градимир В. Миловановић

Лектор: проф. др Недељко Богдановић

УДК: Јелена Јовановић

Превод резимеа на енглески: доц. др Владан Павловић

Дизајн корица: Дарко Јовановић

Техничка припрема: Биљана Продовић Милојковић

Штампа: "UNIGRAF-X-COPY" Ниш

Тираж: 60 примерака

ISBN 978-86-7025-587-6

Весна М. Лукић

Институт друштвених наука, Београд⁵⁴ УДК 314.7:316.728-053.9(497.11-12)

СТАРЕЊЕ У ЕГЗИЛУ: СТАРИЈИ ПРИСИЛНИ МИГРАНТИ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Резиме

Ауторе из разних научних дисциплина све више окупира веза између старења и миграција, са фокусом на старије мигранте. Циљне групе ових проучавања, било да је реч о присилној или добровољној миграцији, чине лица која се пресељавају у старијем добу (укључујући и повратну миграцију) али и мигранти који су доживели старост у земљи имиграције. С обзиром на релативно мали обим имиграције у Србију и чињеницу да је током грађанског рата на просторима бивше Југославије Србија примила велики број избеглица, у раду се разматрају особености осетљиве популације старијих присилних миграната из бивших република СФРЈ, досељених након 1991. У фокусу су старији присилни мигранти у југоисточној Србији, имајући у виду већ значајно поремећену старосну структуру становништва овог простора, што захтева одговарајуће друштвене акције у области социјалне и здравствене заштите.

Кључне речи: присилна миграција, старење, старачка домаћинства, Србија.

Уводне напомене

Старији мигранти све су више у фокусу демографа, и истраживача из области социологије, социјалне геронтологије, географије, економије, психологије и других дисциплина. Унутрашње миграције лица у старијем добу (варијабилност, детерминанте и последице миграционих одлука, промене миграционих путања, трендови и интензитет миграција у будућности) у већој мери су предмет проучавања истраживача из Америке, док су старији имигранти нарочито у фокусу аутора из европских земаља. Повећано интересовање за старије имигранте последица је извесности пораста бројности ове популације у развијеним западноевропским земљама, које су већ суочене са убрзаним процесом старења становништва. До поменутог повећања броја старијих имиграната дошло је како због спајања породица, тако и због тога што значајан број ових лица, супротно општим очекивањима, по пензионисању није напустио нити планира да напусти земљу дестинације (White, 2006; Bolzman et al. 2006). Пројекције Завода за статистику Региона Северне Рајне Вестфалије указују на очекивано интензивирање процеса старења имиграната у Европи, те чињеницу да ће се

---

⁵⁴ vlukic@idn.org.rs.

број старијих миграната повећати са 7 милиона у 2008. на 15 милиона у 2015. (Ruspini, 2009). Истраживачи истичу да ће “до 2020. њихово најстарије дете, рођено око 1960, достићи доба за пензионисање и мењати природу геронтолошких потреба” (White, 2006: 1298).

• Приликом проучавања старијих миграната посебан проблем представља недостатак података те су се приликом досадашњих истраживања аутори махом руководили не преовлађујућим или групама старијих миграната значајним за социјалну заштиту, већ видљивим миграционим групама за које су били доступни подаци (Warnes, Williams, 2006). Стога, велики број истраживача се слаже да постоји потреба за бројнијим и разноврснијим истраживањима различитих група старијих миграната и разлика у њиховом искуству старења (White, 2006; Warnes, Williams, 2006; Bolzman et al. 2006).

Последице миграције одражавају се на физичке, психолошке и друштвене аспекте старења миграната (Mc Donald, 2011). Тип миграције и карактеристике старијих миграната могу да утичу на њихове посебне потребе и евентуално услове развој специфичних услуга у области социјалне и здравствене заштите, намењених овој популацији. У контексту потреба старијих миграната и њихове укључености у друштво, али и утицаја на промену броја и структуре становништва у земљи и региону дестинације, није свеједно да ли су ова лица мигрирала у позном добу или остарила у земљи имиграције, док су једнако важни и разлози саме миграције (присилна миграција, породична – спајање породице, повратна миграција у земљу порекла или пресељење у другу земљу са повољнијом климом по пензионисању). Рањивост/осетљивост старијих миграната управо зависи од њихове миграционе историје, са којом је у непосредној вези и законски статус у земљи дестинације.

• У светлу нових изазова све већи број аутора дискутује потребу за усвајањем здравствених и социјалних политика усмерених ка старијим мигрантима (Warnes i dr, 2004; White, 2006; Torres, 2006; Ruspini, 2009). Да ли старији присилни мигранти имају потребу за специфичним услугама социјалне и здравствене заштите у односу на локално старије становништво, у највећој мери зависи од карактеристика самих старијих миграната (културолошке, језичке, етничке разлике) и њиховог миграционог искуства, при чему је развој сервиса који су им намењени прилагођен просторном размештају старијих миграната. Иако су још увек малобројне, неке локалне заједнице су препознале потребу за специфичним сервисима намењеним старијим мигрантима (Warnes, Williams, 2006).

Полазећи од њихових особености Ентони Ворнс са сарадницима (Warnes et al. 2004) даје типологију старијих међународних миграната, која се ослања на потребе за подршком, негом и лечењем старијих миграната у Европи. Евалуација је дата у односу на старије локално становништво, за које

се сматра да има веће напред наведене потребе у односу на друге локалне старосне групе. Ова типологија обухватила је четири групе старијих миграната: старије европске међународне радне мигранте, старије не-европске међународне радне мигранте, породичне међународне мигранте пензионере и међународне мигранте пензионере. На потребу за друштвеном акцијом у Србији, са фокусом на мигранте пензионере указује Предојевић-Деспих (2011). Приликом разматрања утицаја различитих миграционих историја група старијих миграната на њихове потребе и права, а у контексту социјалног осигурања, поменутој типологији Ворнса аутори Двајер и Пападимитроу (Dwyer, Papadimitriou, 2006) додају и пету групу старијих миграната – старије присилне мигранте (избеглице и тражиоци азила), уочавајући потребу за разматрањем и ове специфичне групе лица.

Старење у контексту присилне миграције

• Неке групе старијих миграната, као што су то присилни мигранти, спадају у посебно осетљиве/рањиве популације. Степен рањивости зависи од демографских, здравствених и социо-економских услова ових старијих миграната. Нарочито је тешка ситуација старијих присилних миграната који живе сами али и оних у продуженом избеглиштву⁵⁵, који дужи временски период живе у нужном смештају или у колективним центрима, имајући у виду да се лоши стамбени услови одражавају на њихово здравље.

Истичући потребу за бројнијим проучавањима старих лица у популацији избеглица Хазидимитроу наводи да, иако су у развијеним земљама међу најсиромашнијим и социјално искљученим групама, старије избеглице су, с обзиром на њихов релативно мали број, ређе у фокусу како истраживача, тако и доносилаца одлука (Hatzidimitriadou, 2010). Према подацима УНХЦР-а удео лица старијих од 60 година у популацији избеглица, не укључујући развијене земље, константно је износио 4% или 5% у периоду 2003-2013 (UNHCR, 2013). Док је удео избеглица који имају 60 и више година само до пет одсто у остатку главних подручја под заштитом Уједињених нација, у Европи је овај удео значајан (18%) (UNHCR, 2004).

Од 2000-године наглашена је потреба за специфичном политиком УНХЦР-а према старијим избеглицама, како би се уважиле њихове потребе али и потенцијал, имајући у виду да старосно-полна структура избеглица умногоме утиче на приоритете политика УНХЦР-а. Потреба за специфичном политиком нарочито када су у питању старије жене, образлаже се чињеницом да су оне услед дужег очекиваног трајања живота најчешће бројније у

⁵⁵ УНХЦР је 2008. године Републику Србију уврстио међу пет земаља у свету са продуженом избегличком ситуацијом, чије решавање захтева заједничку акцију и сарадњу земаља у региону (UNHCR, 2008).

старосним групама изнад 60 година. Импликације за статистичко праћење старијих избеглица имале су активности УНХЦР-а у регионима са популацијом погођеном старењем становништва, међу којима је и бивша СФРЈ. Старосна граница од 60 година за потребе статистике УНХЦР-а, а у функцији одговарајућих програма, одређена је у складу са дефиницијом старих лица Светске здравствене организације (UNHCR, 2001), иако се „праг старости“ може различито доживљавати у разним културама. На основу искустава из праксе као највећи изазови са којима се суочава већина избеглица, а нарочито старије избеглице, издвојени су: социјална дезинтеграција (губитак формалних или неформалних система социјалне подршке), негативна социјална селекција и хронична зависност. Наведени проблеми често су сложенији или се јављају удружени у случају старијих избеглица (УНХЦР, 2000).

• Истраживања показују да пружаоци услуга и доносиоци одлука имају оскудна сазнања о овој популацији када су у питању последице потиснутог трауматичног избегличког искуства по здравље, али и њихово виђење главних проблема старијих присилних миграната, које се често разликује од виђења саме ове популације (Comley, 1998; HAI, UNHCR; 2000: 2). Присилне околности миграције одражавају се на физичко и ментално здравље миграната у каснијим годинама, те старији присилни мигранти, као и други старији имигранти, често имају нижи квалитет живота у односу на већинску популацију старијих лица (Bolzman, 2014), назван „синдромом исцрпљеног мигранта“ (Bollini, Siem, 1995).

Поред здравствених, старији присилни мигранти често имају и социјалне и економске потешкоће. Реч је о двоструко угроженој социјално рањивој групи, у ризику од сиромаштва, што се повратно одражава на њихово здравствено стање. Међународна организација за помоћ старијим лицима (HAI) у студији посвећеној овој популацији, погођеној катастрофама или у условима хуманитарне кризе, међу студијама случаја обухватила је и избеглице из Босне и Херцеговине. Закључак је да су се консултације, инклузија и оснаживање кроз партнерство наметнули као примери добре праксе за заједничке проблеме старијих присилних миграната – невидљивост, искљученост и сиромаштво, при чему су у интервјуима ова лица приоритет дала приходима у односу на напуштеност (HAI, UNHCR; 2000: 2).

• Посматрано са аспекта интеграције старији присилни мигранти теже започињу нови живот у земљи дестинације у односу на млађу популацију. Такође, могу бити више везани за земљу порекла и имати снажнију жељу за повратком, уколико и када се за то створе околности. Многе старије избеглице имају осећај “старења на погрешном месту” (Hugman et al. 2004). Налази истраживања о искуству старења Камбоџанских избеглица у САД показали су да иако је, у просеку, прошло 15 година од њиховог доласка, суочени са финансијским и социјалним потешкоћама, и даље се осећају

“одвојени од сопствених корена” и несигурно у погледу будућности, настављајући да живе између тамо и овде - „in a limbo“ (Becker, Beyene, 1999).

Старији присилни мигранти у Србији

Током грађанског рата на просторима бивше Југославије Србија је примила велики број избеглица из бивших република СФРЈ. Максималан број старијих присилних миграната (избеглица и ратом угрожених лица старих 65 или више година) регистрован је Пописом избеглица из 1996. (75.625 или 12,2%) (УНХЦР, КИРС 1997). Подаци регистрације избеглица из 2001. и 2005. показали су да је у Србији било 74.230 (25,9%), односно 26.925 (19,9%) припадника ове популације старијих од 60 година, како је у публикованим резултатима поменутих пописа издвојена категорија старијих лица (УНХЦР, КИРС, 2002; 2007). Удео лица старијих од 65 година у популацији избеглица 2013. износио је 35,4% (Влада Републике Србије, 2013).

Смањење броја лица са статусом избеглице у Србији, генерално, резултат је натурализације, повратка у земље порекла, пресељења у треће земље, али и деловања морталитета у избегличкој популацији. Док се дужина боравка у избеглиштву показала као позитиван фактор интеграције у Србији (Лукић, 2005), старост избеглица делује као отежавајући фактор. Наиме, иако се највећи број избеглица, према Попису избеглих лица из 2001. определио да жели да реши свој статус кроз интеграцију, лица старија од 60 година натпросечно су се изјаснила за опцију повратка у земљу порекла (УНХЦР, КИРС, 2002). Ово указује на теже прилагођавање старијих присилних миграната новој средини, већу везаност за земљу порекла, али и евентуалну стратегију породице у виду враћања неких чланова у земљу порекла.

• Подаци пописа становништва у Србији из 2002. и 2011. године указују на релативно мали удео лица старих 65 и више година у популацији присилних миграната⁵⁶ (47.826 или 12,7% у 2001, односно 37.199 или 13,4% у 2011), у односу на удео ове старосне групе у популацији лица са формалним статусом избеглице, који се временом значајније повећавао. Наиме, како би им биле отворене различите могућности и били доступни програми намењени избеглицама и након законске интеграције, у многим домаћинствима постојала је стратегија да се оставља само један члан у статусу избеглог лица, док су остали чланови истог домаћинства стицали држављанство и узимали личне карте Републике Србије. У већини случајева, чланови домаћинства

---

⁵⁶ Лица која су досељена у Републику Србију у периоду између 1991. и 2002. из неке од бивших република СФРЈ и која су као главни разлог доласка навела принудно пресељење, без обзира на то да ли имају статус избеглице, и чланови њихових породица који су заједно с њима избегли али су као разлог доласка навели „породични разлог“.

који су и даље имали статус избеглице, припадали су старосној групи од 60 и више година (УНХЦР, КИРС, 2007). Стога, подаци о броју чланова домаћинстава, добијени приликом Регистрације избеглица 2005. знатно се разликују од података о структури домаћинстава присилних миграната према пописима становништва 2002. и 2011. у Србији.

• Старији присилни мигранти препознати су као посебно осетљива група у многим стратегијама Републике Србије, где су предвиђене мере које би могле позитивно утицати на решавање питања од значаја за ову популацију. Циљ је да се обезбеђивањем адекватнијих одговора на потребе становништва које је избегло и остало да живи у Републици Србији, олакша њихова интеграција у економски, социјални и културни живот у локалним заједницама. У Националној стратегији за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године (Влада Републике Србије, 2011) сугерише се активније укључивање избеглица, посебно њихових најугроженијих категорија (међу којима су и стара лица), у постојеће облике социјалне заштите побољшањем информисаности избеглица о правима и услугама социјалне заштите, као и о условима и поступку за остваривање права и коришћење услуга у локалној заједници. У оквиру Националне стратегије о старењу (Влада Републике Србије, 2006) посебно се истиче потреба за унапређивањем начина за укидање функционалне неписмености и побољшавање нивоа основног образовања старијих избеглица али и развијање мера за помоћ старијим мигрантима да одрже своју економску, социјалну и здравствену сигурност.

• Пописи избеглица у Србији обухватили су како категорију избеглица по Конвенцији УН, тако и категорију ратом угрожених лица која нису испуњавала формалне услове за добијање статуса избеглог лица. Имајући у виду сложеност разликовања присилног од добровољног мигранта, уску дефиницију избеглог лица по Конвенцији УН, као и специфичности избеглиштва у Републици Србији, ради добијања што потпунијих података о избеглицама из бивших република СФРЈ, за различите потребе, приликом обраде података Пописа 2011. у Републичком заводу за статистику Србије укључено је допунско обележје за становништво, под називом “избеглице”. Ово обележје обухватило је лица која су избегла у Републику Србију из бивших република СФРЈ у периоду 1991–2002. и која су као главни разлог досељења навела „принудно пресељење“. Такође, обухваћени су и чланови њихових породица који су заједно с њима избегли али су као разлог доласка навели „породични разлог“.

• Пописом становништва из 2011. у Републици Србији регистровано је 37.199 присилних миграната старих 65 и више година или 13,4% од укупног броја ових лица. Од тога је највећи број лица био пореклом из Хрватске – 24.726, док је 11.854 било из Босне и Хецеговине, а свега 619 лица из других бивших република СФРЈ. Удео старијих лица у укупном броју присилних

миграната креће се од 13% за Београдски регион до 13,7% за Регион јужне и источне Србије.

Табела 1. Број присилних миграната из бивших република СФРЈ, старих 65 и више година, 2011.

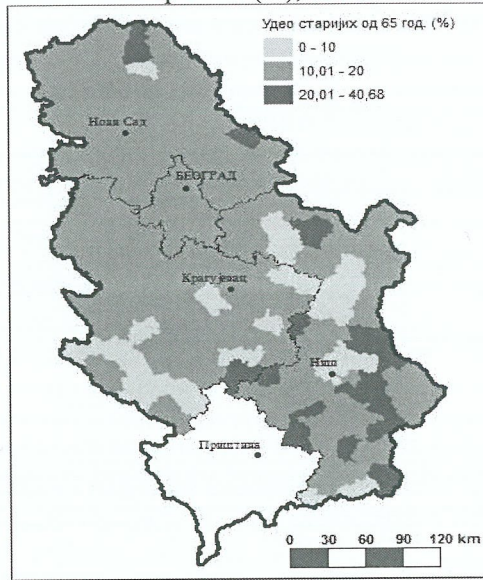
	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и западне Србије	Регион јужне и источне Србије
Свега	37.199	11.960	19.386	3.981	1.872
Мушкарци	16.213	5.315	8.217	1.772	909
Жене	20.986	6.645	11.169	2.209	963

И поред смањења броја присилних миграната старијих од 65 година њихов удео у укупном броју присилних миграната у периоду 2002–2011. се повећао. У време Пописа из 2002. године, међу присилним мигрантима је удео старих износио 12,7%, док је он код "домицилног" становништва достигао 16,9% (Пенев, 2006). Однос ове категорије у поменутиим популацијама 2011. износио је 13,4% према 17,5%. Релативно низак удео лица старих 65 и више година у популацији присилних миграната, у односу на локалну популацију, може се објаснити претпоставком о већој смртности од уобичајене за лица исте старости код "домицилног" становништва (Пенев, 2006). Мањи удео старих лица у старосној структури присилних миграната делимично се може образложити и чињеницом да су се за репатријацију претежно одлучивала старија лица. Према подацима о структури повратника у Босну и Херцеговину и Хрватску деца са родитељима чине свега 15% повратничке популације (КИРС, 2010). Већину повратника чине старији људи у пензији, нарочито када је реч о Хрватској (Месић и Багић, 2011). Повратак избеглица из Србије у Хрватску назива се, стога, од стране неких аутора (Blitz, 2005) и "повратком пензионера".

Процес демографског старења становништва Србије најизраженији је у Региону јужне и источне Србије. Слично је и са присилним мигрантима са простора бивших република СФРЈ. Када је реч о овој популацији, од осам општина Републике Србије у којима просечна старост присилних миграната прелази 50 година, пет је у Региону јужне и источне Србије (Кучево, Бојник, Гадин Хан, Блаце и Црна Трава).

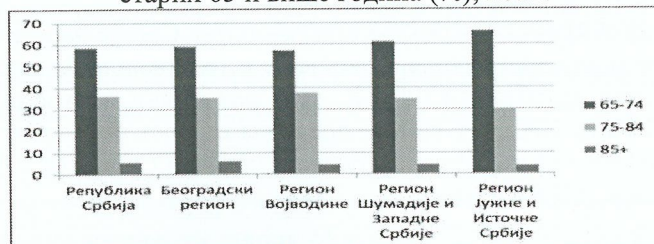

Карта 1. Удео лица старих 65 и више година у популацији присилних миграната (%), 2011.

Више од половине старијих присилних миграната у свим регионима Србије чине жене (56,4% у 2011), што је тенденција присутна и код локалног старијег становништва. Дистрибуција старијих присилних миграната према старосним групама показује да највећи удео, као и у случају локалног становништва, чине лица старости 65–74 година. Међутим, док најстарији присилни мигранти (старији од 80 година) чине свега 2,4% од ове популације, удео лица старих више од 80 година у структури становништва Србије без присилних миграната је већи и износи 3,7%. Ова група старијих присилних миграната најбројнија је у Београдском региону.

Графикон 1. Удео старосних група у популацији присилних миграната старих 65 и више година (%), 2011.

Са аспекта социјалне и здравствене заштите посебну пажњу завређују старачка домаћинства присилних миграната (чији сви чланови имају 65 или више година). Према подацима Пописа становништва из 2011, удео старачких

у укупном броју домаћинстава присилних миграната знатно је мањи (7,8%) у односу на удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинства становништва Србије без присилних миграната (17,9%). Највећа учесталост ових домаћинстава је у Региону западне Србије и Шумадије и то у сеоским насељима, док се по бројности издвајају старачка домаћинства присилних миграната у општинама Војводине и Београда. Више од половине старачких домаћинстава присилних миграната у Републици Србији чине домаћинства са једним чланом, следе домаћинства са два члана, док су домаћинства са три члана релативно малобројна (1,4%).

Као и код локалних домаћинстава, жене су бројније у свим самачким старачким домаћинствима присилних миграната, посматрано по регионима Србије. Родне разлике су још израженије уколико се посматрају самачка старачка домаћинства присилних миграната на нивоу Републике Србије, чији су извори прихода социјална примања или која су без прихода, где 68,9% односно 82,1% чине жене. Недостатак прихода старијих присилних миграната у Србији у вези је са потешкоћама доказивања и конвалидације радног стажа из бивших република СФРЈ. Такође, велики број присилних миграната из Хрватске има проблем доспелих а неисплаћених пензија, док је поступак решавања захтева за признавање права на пензију у овој бившој републици СФРЈ дуготрајан. Ако се посматрају старачка самачка домаћинства присилних миграната у Србији, удео оних која немају никакве приходе је 7,4%, односно 3,2% за домаћинства чији су извори прихода социјална давања.

Према регистрацијама избеглица из 2001. и 2005. у Србији, већина социјално угрожених лица су биле старије особе без старања, које су као и здравствено угрожени најбројније биле у колективним центрима, преовлађујуће пореклом из Хрватске (UNHCR, KIRS, 2002; UNHCR, KIRS, 2007). Истраживање о сиромашним старијим људима у Србији, које је делом обухватило и старије из избегличке и интерно расељеничке популације, указало је да они још увек станују у колективним избегличким центрима, изнајмљеним становима или неусловним стамбеним објектима, те да су њихови стамбени услови знатно лошији у односу на вршњаке из домицилне популације (Сатарих и др., 2009). Подаци који показују да популација смештена у колективним центрима има већи број инвалида и оболелих, те да је знатно старија од избеглица смештених приватно (КИРС, 2008: 14) потврда су негативне социјалне селекције.

Према Стратегији за смањење сиромаштва у Србији, у групи лица код којих се јавља највећи ризик од сиромаштва назначене су и избеглице, те је као питање од посебног значаја наведено смањење сиромаштва међу избеглим лицима. И поред преоријентације на деинституционализацију, у оквиру јачања социјалне заштите старих лица истиче се нужност даљег развоја смештајних институција за старе и конверзија избегличких центара у

домове за старе, због нарочито тешке ситуације старих лица која су избегла. Стратегија за смањење сиромаштва предлаже смештај у социјалне установе намењен избеглицама старијим од 60 година којима не треба туђа нега и помоћ, ако живе испод границе сиромаштва и станују у колективним центрима или као подстанари (Влада Републике Србије, 2003). Јединице локалне самоуправе, у складу са потребама грађана и према својим могућностима, развиле су различите услуге социјалне заштите у заједници, од којих избеглице могу да користе услуге за децу и младе и за особе са инвалидитетом (дневни боравак и дневни центар, отворени клуб, помоћ у кући за старе и помоћ за жртве насиља у породици). Старије избеглице су корисници социјалног становања у заштићеним условима, које је развијено у одређеним општинама у Републици Србији од 2002, у складу са концептом отворених облика социјалне заштите (Влада Републике Србије, 2005).

Старија лица са инвалидитетом суочавају се са посебним изазовима и потребама у односу на општу популацију старих (Зајић и др., 2012). У структури присилних миграната са инвалидитетом, као и код локалног становништва, претежно су заступљене жене и лица старија од 65 година. Од укупног броја присилних миграната с инвалидитетом у Србији 50,2% су особе старе 65 и више година. Мањи удео старијих у популацији лица с инвалидитетом, када је реч о присилним мигрантима, у односу на локално становништво (60,2%) резултат је већег удела старосних група 30–49 и 50–64 године, као последице рата.

У складу са Законом о избеглицама и Законом о изменама и допунама Закона о избеглицама у Републици Србији лица у формалном статусу избеглице имају једнака права да користе здравствену и социјалну заштиту као и локално становништво. Подразумева се да ова права старији присилни мигранти имају и по стицању држављанства и губитку избегличког статуса. Осим здравствених проблема који долазе са старашћу, у случају присилних миграната губитак чланова породице или пријатеља, раздвојеност и зависност од друштва или других чланова породице, али и трауматична искуства избеглиштва могу узроковати осећај изолације, депресије, стреса и анксиозности. Стога, у фокусу различитих истраживања су здравствене потребе и препоруке у вези са присилним мигрантима, уважавајући специфичност жена, деце и старијих. Вотерс и Инглеби (Watters, Ingleby 2004) у потрази за примерима добре праксе разматрају усаглашавање менталног здравља избеглица и потребе за њиховом социјалном заштитом у Европи, на примерима Велике Британије, Холандије, Шпаније и Португалије. У циљу унапређења квалитета живота старијих присилних миграната врше се оцене здравственог стања ове популације али и штампају водичи за лакше препознавање старијих лица са избегличким искуством. Ово са намером пажљивијег поступања од стране особа које се баве њиховом негом и здрављем у локалној заједници и специфичног приступа њиховим потребама,

како би уочили могуће промене током старења на које је потенцијално утицало избегличко искуство (Wall et al. 2011). Последице присилне миграције по ментално здравље миграната доказане су и у Србији. Налази истраживања спроведеног у Београду указали су на статистички значајну оптерећеност избеглица симптомима ПСТП са израженим симптомима социјалне изолације, у односу на друге испитанике, мада веза са старошћу није потврђена (Опалић, 2003). У неким колективним центрима као последица социјалне изолованости и депресије, забележено је да старија популација прибегава редовном коришћењу седатива (Група 484, 2005).

Осврт на југоисточну Србију

Као последица специфичног просторног размештаја присилних миграната из бивших република СФРЈ највећи број присилних миграната у старости преко 65 година живи у Региону Војводине. Међутим, посматрано по регионима Републике Србије, удео старијег становништва у укупној локалној популацији, али и популацији присилних миграната је највиши у Региону јужне и источне Србије. Управо општине са малим бројем присилних миграната, на југоистоку Србије, имају највећи удео лица у старости преко 65 година у популацији присилних миграната, који износи и преко 20%. То су општине Трговиште, Медвеђа, Сурдулица, Бојник и Гацин Хан, које иначе карактерише одмакао процес старења становништва.

Старији присилни мигранти у Региону јужне и источне Србије имају одлике опште популације старијих присилних миграната у Србији, уз одређене специфичности. За овај регион подаци Пописа становништва из 2011. указују на нешто већи удео мушкараца (48,6%) и лица у старости 65–74 године (66%), те мањи удео лица старијих од 85 година (3,8%) и лица с инвалидитетом (25,2%) у укупном броју присилних миграната старости 65 и више година, у односу на просек Републике.

У Региону јужне и источне Србије 2011. забележено је 615 лица која су живела у старачким домаћинствима присилних миграната из бивших република СФРЈ. Највећи број самачких старачких домаћинстава био је у градским насељима Нишавског, Браничевског и Подунавског округа. Посматрано према полу, више од половине ових домаћинстава чинила су женска самачка домаћинства (56,5%). Родне разлике су још израженије уколико се посматрају самачка старачка домаћинства присилних миграната у Региону чији су извори прихода социјална примања или која су без прихода, где 61,5% односно 84,2% чине жене. Подаци о изворима прихода домаћинстава присилних миграната указују на нешто мањи удео самачких старачких домаћинстава без прихода у Региону јужне и источне Србије, док су ова домаћинства у нешто већој мери ослоњена на социјалну помоћ, у односу на просек Републике Србије.

Закључак

Као и код локалног становништва, присутна је тенденција повећања удела старијих у популацији присилних миграната у Србији, што је нарочито изражено у Региону јужне и источне Србије. Међутим, процес старења старијих, присутан код локалног становништва, још увек није захватио присилне мигранте. Већина старијих присилних миграната су жене које су носиоци домаћинства, док знатан број чине и лица с инвалидитетом.

Старији присилни мигранти у Србији и посматрано на нивоу југоисточне Србије су релативно малобројна, али угрожена популација која се интегрисала у друштво и суочава се са истим изазовима као и локално старије становништво. Недостатак прихода једног дела старијих присилних миграната последица је нерешеног питања исплате пензија из Хрватске, с обзиром да већину присилних миграната у Србији чине лица из ове бивше републике СФРЈ. Негативна социјална селекција нарочито је изражена у колективним центрима.

Околности избеглиштва у Србији утичу да ова лица немају језичку нити културну баријеру које би им евентуално отежале интеграцију у оквиру општег система здравствене и социјалне заштите, те условиле потребу за посебним сервисима. Ипак, непланирана миграција и избеглиштво, те потиснута трауматична искуства, могу имају последице по старење и здравље ових људи. Стога, потребно је уважавање њихових специфичности уз проактиван приступ здрављу.

Литература

- Becker, G., Bezne, Y. (1999). Narratives of age and uprootedness among Cambodian refugees. *Journal of Ageing Studies*, 13 (3), 295–314.
- Blitz, B. (2005). Refugee Returns, Civic Differentiation and Minority Rights in Croatia 1991–2004. *Journal of Refugee Studies*, 18 (3), 362–386.
- Bolzman, C., R. Fibbi, M. Vial (2006). “What to Do After Retirement? Elderly Migrants and the Question of Return”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (8), 1359–1375.
- Bolzman, C. (2014). Older refugees in *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, ed. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona, ford: Oxford University Press, 409–420.
- Bollini P., Siem H. (1995). No real progress towards equity: Health of migrants and ethnic minorities on the eve of the year 2000. *Social Science & Medicine*, 41(6), 819–828.
- Влада Републике Србије (2003). Стратегија за смањење сиромаштва у Србији.
http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDIQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.kirs.gov.rs%2Fdocs%2FSSS_u_Srbiji_Rezime_i_

- matrice.pdf&ei=o_AWU_GsLcHoswbptIDYCW&usg=AFQjCNG-YoIetcoхKC6Gy9JC_dARndZ4nA&sig2=DdwBZE4oA5xDiosAXWU4Aw
- Влада Републике Србије (2005). Стратегија развоја социјалне заштите
<http://www.pravamanjina.rs/attachments/Strategija%20razvoja%20socijalne%20za%C5%A1tite.doc>.
- Влада Републике Србије (2006). Национална стратегија о старењу.
<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/pododica/strategije/Nacionalna%20strategija%20o%20starenju.pdf>.
- Влада Републике Србије (2011). Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године.
http://www.pravamanjina.rs/attachments/489_Nacionalna%20strategija%20za%20re%C5%A1avanje%20pitanja%20izbeglica%20i%20interno%20raseljenih%20lica.doc.
- Влада Републике Србије (2013). Миграциони профил Републике Србије за 2012. годину.
- Dwyer, P., Papadimitriou, D. (2006). The Social Security Rights of Older International Migrants in the European Union. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1301–1319.
- Група 484 (2005). Останак избеглица у Србији, Интеграција и заговарање за кориснике који напуштају колективне центре: завршни извештај са препорукама. Београд: Група 484.
- Зајић, Г., Немањић, М., Јанковић, Б., Стикић, Д., Фирћански П. (2012). Потребе старијих особа са инвалидитетом. *Геронтологија*, 2, 15–38.
- Комесаријат за избеглице Републике Србије (2009). Стање и потребе избегличке популације у Републици Србији.
<http://www.kirs.gov.rs/docs/StanjeIPotrebeIzbeglickePopulacije.pdf>
- Комесаријат за избеглице Републике Србије (2010). Процес повратка избеглица у Републику Хрватску и Босну и Херцеговину.
<http://www.kirs.gov.rs/docs/povratak.pdf>
- Лукић, В. (2005). Избегличке миграције из Босне и Херцеговине у Београд, Географски институт “Јован Цвијић” САНУ, Посебна издања Књ. 66., Београд: ГИЈЦ САНУ.
- Mc Donald, Lynn (2011) Theorising about ageing, family and immigration, *Ageing and Society*, Vol. 31 (7), 1180–1201.
- Mesić, M., Bagić, D. (2011). Манјински повратак у Хрватску – студија отвореног процеса. *Загреб: UNHCR*.
- Опалић, Р. (2003). Истраживање психопатолошких последица избеглиштва, *Медицински преглед*, LVI (9-10), 465–475.
- Penev, G. (2006). Војвођанске миграције током 1990-их година – више досељених, мање одсељених. *Зборник Матиче српске за друштвене науке*, (121), 77–84.
- Предојевић-Деспић, Ј. (2011). Међународне миграције старијих – потреба за друштвеном акцијом. *Зборник стручних саопштења и постера са осмог националног Геронтолошког конгреса »За европске стандарде социјалне сигурности и квалитета живота у старости«* (ур. Андјелка Милић, Драгослав Милошевић). Београд: Геронтолошко друштво Србије, 52–61.

- Ruspini, P. (2009). Elderly Migrants in Europe: An Overview of Trends, Policies and Practices.
http://www.cermes.info/upload/docs/Elderly_migrants_in_Europe_paolo_ruspini_14_07_10.pdf (3. 6. 2013) *Migration Studies* 32/8, 1283–1300.
- Satarić, N. M. Rašević, S. Miloradović (2009). Oni ne mogu da čekaju – Studija o siromašnim starijim licima u Srbiji, Amity: Beograd.
- Torres, S. (2006), “Elderly Immigrants in Sweden: ‘Otherness’ Under Construction”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (8), 1341–1358.
- Wall, S, Santalucia, Y, Salem, M, Giacomini, D, McDonald, R, Bosnjak, F. (2011). Enhancing the lives of oldew refugees: A Self Improvement Resource for Community Service Providers.
http://www.swsldh.nsw.gov.au/refugee/pdf/Enhancing_The_Lives_Of_Olde_Refugees.pdf.
- UNHCR (2000). Anex II: Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., Torres, S. (2004). The Diversity and Welfare of Older Migrants in Europe. *Ageing and Society*, 24(3), 307–326.
- Warnes, A. M., Williams, A. (2006). Older Migrants in Europe: A New Focus for Migration Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1257–1281.
- White, P. (2006). Migrant Populations Approaching Old Age: Prospects in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (8), 1283–1300.
- UNHCR’s Policy on Older Refugees
<http://www.unhcr.org/4e857c279.html>.
- UNHCR, (2001). Women, children and older refugees, The sex and age distribution of refugee populations with a special emphasis on UNHCR policy priorities
http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CFUQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.terzomondo.org%2Flibrary%2Fessentials%2FGroupsofHighVulnerabilityhcr.pdf&ei=uzuCU_XYNcmw7Ab6iYCoBA&usg=AFQjCNFSS0kFS61gK1F1CW3dD1s5vC7Aow&sig2=LATzWjjgDc4-2JPl0DApiA
- UNHCR (2004). 2004 UNHCR Statistical Yearbook
<http://www.unhcr.org/44eb1cd12.pdf>.
- UNHCR (2008). Protracted Refugee Situations: Revisiting the Problem, 2 June 2008, EC/59/SC/CRP.13.
<http://www.refworld.org/docid/486903142.html>
- UNHCR (2013). 2013 UNHCR Statistical Yearbook
<http://www.unhcr.org/54cf9a8f9.html>
- UNHCR, КИРС (2002). Регистрација избеглица у Србији март–април 2001. Београд: Комесаријат за избеглице Републике Србије и Биро за хуманитарну помоћ Европске уније.
- UNHCR, KIRS (2007). Izveštaj sa registracije izbeglica u Republici Srbiji 2005. godine. Beograd: KIRS.
- HAI, UNHCR (2000). Older people in disasters and humanitarian crises: Guidelines for best practice.
<http://www.helpage.org/silo/files/older-people-in-disasters-and-humanitairan-crises-guidelines-for-best-practice.pdf>.
- Hatzidimitriadou, E. (2010). Migration and ageing: Settlement experiences and emerging care need of older refugees in developed countries. *Hellenic Journal of Psychology*, 7(1), 1–20.

- Hugman R., Bartolomei L., Pittaway E. (2004). It's part of your life until you die: Older refugees in Australia. *Australasian Journal on Ageing*, 23 (3), 147-149.
- Comley M. (1998). Counseling and therapy with older refugees. *Journal of Social Work Practice*, 12, 181-187.

Vesna M. Lukić

AGEING IN EXILE: OVER FORCED MIGRANTS IN SOUTH SERBIA

Abstract

Authors from different disciplines are increasingly occupying the link between aging and migration, with a focus on older migrants. Target groups of the study, was that it was a forced or voluntary migration, consists of persons who are resettled in old age (including return migration) as well as migrants who have experienced age in the country of immigration. Given the relatively small scale of immigration in Serbia and the fact that during the civil war in the former Yugoslavia, Serbia has received large numbers of refugees, the paper discusses the characteristics of vulnerable population of elderly forced migrants from former republics of Yugoslavia, immigrated after 1991. The focus of the older spark migrants in Southeast Serbia, having in mind the already significantly disrupted age structure of the population of this area, which requires appropriate action in the field of social welfare and health care.

Key words: forced migration, aging, elderly households, Serbia.

